

Л. Г. ДРОТЯНКО

ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ТА ПРИКЛАДНЕ ЗНАННЯ
ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНА ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНА
ПРОБЛЕМА

I розділ.

Поняття "фундаментальне" та "прикладне"

І Р О З Д І Л

ПОНЯТТЯ "ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ" ТА "ПРИКЛАДНЕ"

У сучасній філософській та науковій літературі немає однозначного тлумачення понять фундаментального та прикладного. Різні вчені застосовують їх до різних явищ нау-

ки, культури, релігії тощо, вкладаючи у названі поняття різний зміст. Спробуємо зробити філософський аналіз даних

понять, виявити головні їх властивості та зміну змісту цих понять у контексті історичного розвитку науки і філософії.

§ I. Співвідношення поняття та терміну

Процес розвитку наукових знань потребує адекватного відображення досліджуваного об'єкта у відповідних понят-

тях, які не лише дають знання про даний об'єкт, але й вказують напрямки подальших наукових пошуків, розрахова-

них як на перспективу, так і на розв'язання поточних зав-

дань, поставлених практикою. Поняття є вихідною компонен-

тою будь-якої науки, адже у процесі відображення того чи

іншого фрагменту дійсності у мисленні суб'єкта виникає певний образ у вигляді деяких абстракцій, які характери-

зують певні властивості, сторони, зв'язки та відношення досліджуваного об'єкта. Образ даного об'єкта з боку най-

більш важливих для даної науки його властивостей і стає предметом цієї науки. Різні науки можуть мати один і той

же об'єкт пізнання, але вони розрізняються за своїм пред-

метом. Так, для прикладу, просторово-часові характеристики-

ки об'єктивного світу вивчаються математикою, фізикою, астрономією та іншими науками, але з різних сторін, які і характеризуються різними поняттями, сформованими тією чи іншою наукою. Зокрема, для характеристики простору-ча-су математика виробила такі поняття як точка, лінія, площина, число, величина тощо, а фізика - шлях, швидкість, прискорення, сила та інші.

Наукове поняття є мисль, яка відображає в узагальненій формі предмети та явища дійсності і зв'язки між ними через фіксацію загальних і специфічних ознак, в якості яких виступають властивості предметів та явищ і відношення між ними (Горский Д.П. Понятие// Философский энциклопедический словарь.-1983.-С.513). Поняття - це не лише вихідний пункт пізнання, оскільки науки, узагальнюючи, осмислюючи, аналізуючи дані чуттєвого досвіду, виробляють нові наукові поняття. Причому окремо взяте поняття лише приблизно, однобічно, неповно відображає ту чи іншу сторону досліджуваного об'єкта. Лише система наукових понять утворює гнучку логічну форму, яка і забезпечує пізнання даного об'єкту всебічно. Об'єктивність наукового поняття полягає у відображенні ним об'єктивних зв'язків реального світу, а суб'єктивність - у тому, що воно є засобом активної мислительної діяльності суб'єкта.

Оскільки неможливо пізнати предмет тієї чи іншої науки без розгляду відповідних понять, то останні піддавалися ретельному аналізу майже протягом всієї історії філософії. Як відомо, перша спроба дослідження і філософського обґрунтування природи понять належить Арістотелю.

У трактаті "Категорії" він намагався дати відповідь на запитання: яким повинен бути початковий підхід до проблеми сутності? Поняття у Арістотеля - це основні роди або

розряди буття і відповідно основні роди понять про буття, його властивості і відношення. Поняття виступали у нього то як категорії буття і пізнання, то як категорії мови (Аристотель. Категории //Соч.: В 4-х т.-М., 1978.-Т.2.-С.55-56). Аристотель досліджував поняття як форми людського мислення з позицій створеної ним формальної логіки, а тому його аналіз природи і змісту понять і був обмежений рамками формально - логічного підходу. Далі після Аристотеля І.Кант зробив поняття об'єктом спеціального дослідження. Він розглядав мислення як творчо - активну діяльність, усвідомлюючи, що чуттєвий досвід постає лише тоді предметом знання, коли він підводиться логічним мисленням під певні поняття розсудку. Він писав з цього приводу: "Мислення є пізнання через поняття. Поняття ж відносяться як предикати можливих суджень до якого - небудь уявлення про невизначений ще предмет" (Кант И. Критика чистого розуму //Соч.: В 6-ти т.- М., 1964.-Т.3. С.167). Але якщо у Аристотеля поняття - це відображення у логіці реально існуючого світу, то у Канта поняття являють собою чисті форми розсудку, апріорні мислительні форми. У своєму розумінні понять Кант спирався на ідею трансцендентальної єдності самосвідомості. За його визначенням, "об'єктом є те, у понятті чого об'єднано багатоманітне, охоплюване даним спогляданням" (Там само, с.195). Тобто Кант не пов'язував поняття з емпіричною основою та конкретним змістом пізнання. У нього поняття апріорі диктують закони явищам, які "не виводяться з природи і не узгоджуються з нею як з образом" (Там само, с.212). Але при цьому сам синтез апріорних понять він розглядав діалектично, як тотожність і відмінність багатоманітного і таким чином прийшов до думки про

наявність діалектичного зв'язку між поняттями. Ця думка Канта про синтез понять є тим цінним, що дало його вчення про форми мислення. Та заперечення ним зв'язку понять з об'єктивним світом призвело до абсолютизації логіко-гносеологічного характеру самих понять, які являють собою "лише форму мислення про предмет взагалі" (Там само, с.154). Проблема діалектичного зв'язку форм мислення та об'єктів реального світу з усією виразністю була поставлена Г.Гегелем. У "Науці логіки" він по суті вперше і у такому грандіозному масштабі зробив спробу розробити і розвинути вчення про форми мислення, довести, що вони являють собою істинні форми відтворення реальних процесів. Розвиток логічних ідей у нього здійснюється у формі понять, що є елементами, на яких розвивається і розгортається вся логіка. Це елементи чистої ідеї, "ідеї в собі", початковий ступінь довгої і складної роботи абсолютного духу від нерозвиненого свого стану до вищого, кінцевого пункту розвитку. І як такі вони не просто форми мислення, яким протистоїть обличчя предметів, а і те і інше. Логіка, за Гегелем, передбачає вже звільнення від протилежності між свідомістю та її предметом. Зняття цієї протилежності відбувається в результаті довгого досвіду духу. Згідно цього "досвіду", дух скидає з себе одну за іншою форми буття, які не відповідають його сутності, поки не виникне форма, у якій він усвідомлює самого себе. Ця форма і є поняття. В результаті, на думку Гегеля, отримується, що все суще є поняття, а поняття є "суще у собі і для себе" (Гегель Г. Наука логіки//Соч.: В 3-х т.-М.,1970.-Т.3.-С.10). З цього моменту і починається царство логіки.

Таким чином, у логічних поняттях реалізується основний принцип гегелівської філософії – тотожності мислення і буття. Цей принцип ідеалістичний, оскільки поняття розглядається як сутність і душа предметного світу, адже "поняття... повинне бути піднесене до ідеї, яка лише одна і є єдність поняття та реальності" (Там само, с.21). При цьому великим досягненням Гегеля було те, що він рішуче виступив проти розуміння логічних форм, як форм суб'єктивного мислення, зовнішнім чином накладуваних на об'єкти. Гегель доводив об'єктивність думок, оскільки вони не можуть бути чужими для речей і зовнішніми для них:

"У тому-то й полягає абсолютність поняття, яка виявляється на противагу емпіричному матеріалу і в ньому, а точніше, у його категоріях і рефлексивних визначеннях, що матеріал цей істинний не у тому вигляді, в якому він являє себе поза і до поняття, а виключно у своїй ідеальності або у своїй тотожності з поняттям" (Там само, с.25-26).

У Гегеля логічні поняття перебувають у постійному русі, розвитку, у переходах одне в одне. Оцінюючи внесок Арістотеля у вивчення понять як форм мислення, він писав:

"Безсмертна заслуга Арістотеля... полягає у тому, що він перший взявся... за їхнє описування. Але необхідно йти далі і пізнати, з одного боку, систематичний зв'язок між цими формами, а з іншого – їх значення" (Там само, с.30). Усе

вчення Гегеля присвячене дослідженню цього зв'язку. З інших позицій сутність понять розглядав Ф.Енгельс. Підкреслюючи важливу роль понять у пізнанні, він писав у передмові до "Анти-Дюрингу", що "результати, у яких узагальнюються дані... досвіду, суть поняття і... мистецтво оперувати поняттями не є чимось вродженим і не дається разом з повсякденною свідомістю, а вимагає дійсного мислення"

(Енгельс Ф. Анти-Дюринг// Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд.- Т.20.-С.14).

Роль понять як логіко-гносеологічних чинників у розвитку наукових знань широко розглядали і продовжують аналізувати представники сучасної західної філософії. Зо-крема, чільне місце ця проблема зайняла у творах Дж.Агацці, Х.Л.Вітгенштейна, Х.Г. Гадамера, Р.Карнапа, У.Куайна, Т.Куна, І.Лакатоса, М.Малкея, М.Полані, К.Поппера, Б.Рассела, А.Уайтхеда, П.Фейєрабенда, М.Шліка та інших. Так у своєму «Логіко - філософському трактаті» Л.Вітгенштейн «встановлює повну відповідність між онтологічними та семантичними поняттями: «об'єкти» реальності позначаються «іменами» сполучення «об'єктів» (факти) - сполученнями «імен», тобто реченнями, які мають зміст» (див.: Грязнов А.Ф. «Логико-философский трактат» // Современная западная философия. Словарь.-М., 1991.- С.161).

А у більш пізній праці "Зауваження по засадах математики" він говорить про механізм утворення понять: "...Утворення понять ніби вводить наш досвід у певні рамки, так що тепер ми по-новому бачимо поєднання одного досвіду з іншим" (Вітгенштейн Л. Замечания по основаниям математики // Вітгенштейн Л. Философские работы.-Ч.II., кн.I.-М., 1994.-С.130).

Схожу позицію висловлював М.Шлік, котрий вважав, що поняття логіки та математики не виражають знань про світ, а являють собою лише схеми деяких суджень. Р.Карнап, відштовхуючись від ідей Вітгенштейна, створював неопозитивістську модель наукового знання. Він розробив логічну техніку визначення теоретичних термінів (Carnap R. On the Character of Philosophical Problems // The Linguistic Turn/ Ed. by R.Rorty.-Chicago, 1975.-P.131-132). Заперечуючи здатність наукових понять відобразити дійсність, Карнап писав, що "теорії нічого не говорять про "реальність". Вони являються просто мовним засобом для упорядкування явищ, які спостерігаються в експерименті, у пев-

ного роду схему, яка буде ефективно функціонувати при передбаченні нових спостережень. Теоретичні терміни є зручними символами. Постулати, які їх містять, приймаються не тому, що вони "істинні", а тому, що корисні. Вони не мають ніякого додаткового значення, окрім засобу функціонувати в системі" (Карнап Р. Философские основания физики.-М., 1971.-С.337).

Відтак аналіз понятійної форми побудови наукових знань у неопозитивістській концепції ґрунтується на конструюванні абстрактних об'єктів мови науки. Щоправда термін "конструювання" використовує і В.С.Стьопін при аналізі проблем теоретичного знання. Він говорить про конструктивне введення абстрактних об'єктів, але у нього теоретичне знання ґрунтується на його відповідності матеріальній дійсності. На його думку, аби теорія була обґрунтованою, "необхідно кожний її абстрактний об'єкт побудувати на базі мислених експериментів і спиратися на матеріал, асиміляція котрого передбачається в межах створюваної системи знання" (Степин В.С. К проблеме структуры и генезиса научной теории //Философия. Методология. Наука.- М., 1972.- С.184-185).

Проти відриву наукових знань від матеріального світу виступив англійський філософ науки М.Малкей. Він вважає, що наукове знання вимагає аби світ природних явищ розглядався як реально існуючий і об'єктивний (Малкей М. Наука и социология знания.- М., 1983.-С.37). Як відомо, критичному аналізу позиції логічного та лінгвістичного позитивізму піддали представники постпозитивізму, зокрема, Ст.Тулмін. Він розглядає наукові теорії не як логічні си-

стеми висловлювань, а як особливого роду "популяції" по-
нять. Одні поняття згодом зникають, а деякі можуть
"виживати", коли вони роблять значний внесок у покращення ро-
зуміння. "Виживання" ряду понять Тулмін пов'язує також з
авторитетом лідерів наукових шкіл. На його думку, саме
представники "наукової еліти" і займаються "виведенням"
нових понять і приводить як приклад наукову діяльність
І.Ньютона (Тулмін Ст. Концептуальна революція в науке
//Структура и развитие науки.- 1978.-С.173). Поняття,
та-
ким чином, як зазначає В.А.Рижко, було оголошене предме-
том психології, тобто винесене за межі предмету логіки та
епістемології. « В логіці та епістемології елімінація по-
нять як структури знання, що має вивчатись, призвела
до того, що «загубився» принцип історичності пізнання,
«зай-
вим» виявився соціокультурний аспект, виникли труднощі
при розумінні цілісності знання і вузько прагматично ста-
ли розв'язуватись питання втілення знання в практичну ді-
яльність» (Рижко В.А. Цит. твір, с.18).
Проблемою природи та функціонування понять займався
Х.-Г.Гадамер. Розвиваючи слідом за Ф.Шлейєрмахером герме-
невтичну теорію як вчення про розуміння, він
звертається до форм мислення і їх вираження у
мові."Оскільки мова, -
пише Гадамер, - це не тільки внутрішній продукт
вироблен-
ня думок, але й повідомлення і як таке має зовнішню фор-
му, вона являє собою не просто безпосереднє явище духу,
але вже передбачає роздум" (Гадамер Х.-Г. Истина и ме-
тод.- М., 1988.- С.236). Герменевтика для Гадамера є перш
за все практика осмислення певного тексту. Її предмет
утворює вся сукупність людського знання про світ та бут-

тя людини в ньому.

Як уже зазначалося раніше, західно-європейські та американські вчені та методологи науки приділяли значну увагу походженню та розвитку наукових і філософських понять. І серед них видатний британський математик і філософ А.Уайтхед. Він вважає, що розвиток науки значною мірою зумовлений розвитком наукових абстракцій (понять). Зокрема, за допомогою розробленого ним методу "екстенсивної абстракції" Уайтхед вивів рівняння тяжіння, відмінне від рівняння Ейнштейна. При цьому він не користувався поняттями загальної теорії відносності, але спирався на філософські узагальнення. Для нього абстрактні наукові і філософські поняття тісно пов'язані з об'єктивним світом. Він говорить: "Ми не можемо мислити без абстракцій; відповідно, важливо бути готовим своєчасно критично переглянути свої способи абстрагування" (Уайтхед А. Избранные работы по философии.- М.,1990.- С.115). І далі: « Нам треба шукати, чи не можна пояснити природу з неї самої... Природа являє себе в якості ілюстрації філософії органічної еволюції об'єктів, котрі піддаються впливу певних умов. Прикладами таких умов є вимірювання простору, закону природи...» (Там само, с.152). Таким чином, Уайтхед прагнув органічно поєднати наукове мислення з філософським і створити систему понять, яка б «працювала» у будь-якій галузі людської культури. Проти такого розуміння понять виступив К.Поппер, який вважає, що такі поняття як «світ», «ціле», «природа» і інші аналогічні абстракції є лише продуктами нашого розуму (Поппер К. Открытое общество и его враги.Т.2.-М.,1992.- С.284). У радянській та пострадянській філософській літерату-

рі також значне місце займало і займає дослідження основних форм мислення, у тому числі понятійної, адже розвиток наукових знань завдячує насамперед розвитку понятійного апарату науки. Така ідея прослідковується у працях М.А.Булатова, Д.П.Горського, П.В.Копніна, О.І.Кедровського, А.Є.Конверського, С.Б.Кримського, В.І.Кузнецова, В.А.Лекторського, А.М.Лоя, В.С.Лутая, М.О.Парнюка, М.В.Поповича, В.А.Рижка, В.С.Стьопіна, В.Г.Табачковського, В.С.Швирьова, В.І.Шинкарука, О.І.Яценка і інших. Так, за висловленням В.С.Стьопіна, поняття, які «фіксують найбільш загальні, атрибутивні характеристики об'єктів, що включаються у людську діяльність, виступають у якості базисних структур людської свідомості» (Степин В.С. О гностической природе философского знания // Вопр. философии.- 1986.- № 4.- С.43). Сам же процес утворення понять витікає з людської чуттєво - предметної діяльності (Див., наприклад: Горский Д.П. Вопросы абстракции и образование понятий.- М.,1961; Крымский С.Б., Кузнецов В.И. Мировоззренческие категории в современном естествознании.- К.,1983; Шинкарук В.И. Логика, диалектика и теория познания Гегеля.- К.,1964). Заслуговує на увагу такий підхід до аналізу понять, який ґрунтується на їх історичному генезисі, справді, необхідно «порівняти дане поняття з іншими, близькими до нього, вичленити основні елементи його змісту, а також подати загальне його розуміння, тобто сформулювати означення цього поняття» (Рижко В.А. Цит. твір, с.17). Подібну думку висловлював і Е.В.Ільєнков: «Якщо ми під поняттям схильні розуміти не «знак»..., а суть справи, то правильніше всього, як нам здається, ...приступити до розгляду цієї самої «суті справи», розпочати з абстрактних, про-

стих і по можливості безсумнівних для кожного визначень, щоб прийти до «конкретного» (Ильенков Э.В. Диалектическая логика.- М.,1984.- С.9). І далі: «виразити у понятті ту чи іншу сферу явищ - значить поставити ці явища у належний зв'язок, прослідкувати об'єктивно необхідні їх взаємовідношення, взаємозалежності» (Там само, с.234). Грунтуючись на теорії відображення, В.С.Швирьов показує, що поняття, «котрі відображають об'єктивну діалектику, виступають як логічні форми, норми та принципи мислительної діяльності, хоч знов-таки у конкретному трактуванні цього принципу існували відмінності» (Швырев В.С. Анализ научного познания: основные направления, формы, проблемы.- М.,1988.-С.83).

У багатьох працях досліджується місце філософських понять і категорій серед інших форм науково-пізнавальної діяльності. Так, П.В.Копнін вважав, що категорії і поняття філософії виступають як загальний метод наукового пізнання в силу того, що в них осягаються не лише результати пізнання та практики, але й їхні завдання, що вони не лише відповідають даним науки, але й передбачають нові результати, відкривають широкі можливості для наукової творчості і вказують перспективні для неї напрямки. «Джерело здатності філософських категорій передбачати майбутні результати, - писав він, - і тим самим ніби виходити за межі безпосередніх результатів науки свого часу криється у тому, що вони, категорії філософії, виникають і розвиваються на основі узагальнення усього досвіду пізнання і практичної перебудови світу, в них відбувається синтез (а не просте додавання) знань із найрізноманітні-

ших галузей науки. Цей синтез і породжує нові ідеї, на основі яких виникає новий підхід до явищ дійсності» (Коп-
нин П.В.Диалектика как логика и теория познания.- М., 1973. - С.32). Приведення такої довгої цитати можна вва-
жати виправданим, оскільки П.В.Копнін справді задав важ-
ливий напрямок у галузі дослідження понятійного апарату науки і філософії.
Говорячи про дослідження у різні історичні епохи понять як однієї з найважливіших форм людського мислення,
не можна не звернути увагу на те, що у деяких філософ-
ських та наукових джерелах відбувається ототожнення по-
няття та терміну. Зокрема, таке спостерігається у неопо-
зитивістській концепції поняття. Так, для прикладу, Р.Карнап визначає поняття як тотожність "знаку". Для ньо-
го не має значення, як розглядати визначення поняття: як
предикати деякої речі, що позначається даним поняттям,
чи як визначення-предикати даного знаку. Визначити "по-
няття" - те ж саме, що визначити його предмет і навпаки:
"поняття і його предмет суть одне й те ж" (Carnap R. Цит. твір, с.6). А звідси випливає і основна задача філо-
софії неопозитивізму - строгий аналіз образів свідомості,
які вже є в наявності (трансцендентальних предметів), тобто розкладання їх на прості складові, виражені строго
визначеними термінами. Під вплив Карнапа потрапив Л.Віт-
генштейн. У "Логіко-філософському трактаті" він прагне виявити межі вираження думок у логіці мови. А межі мови -
це для нього одночасно і онтологічні межі. Для нього іме-
на - абсолютно прості знаки, що позначають "об'єкти". А самі "об'єкти" позбавлені будь-яких чуттєвих властиво-
стей, тобто по суті вони є чистими формами (Див.: Гряз-

нов А.Ф. Эволюция философских взглядов Л.Витгенштейна.- М.,1985. С.69-71). Ототожнення терміну з поняттям допускає також Ч.Пірс. Для нього "загальні імена -... це не більше ніж випадкові граматичні форми, які за збігом обставин висунулись на головні ролі у найбільш знайомих нам мовах" (Пірс Ч. Элементы логики // Семиотика. М., 1983.- С.171).

З критикою неопозитивістського ототожнення поняття та терміну виступили визначні представники постпозитивізму К.Поппер, Т.Кун, І.Лакатос, У.Куайн та інші. Їх суттєво цікавили питання емпіричної редукції теоретичних термінів та проблеми виникнення на цій основі нових теорій. Була опублікована ціла низка праць з цих проблем: "Логіка наукового відкриття" К.Поппера, "Структура наукових революцій" Т.Куна, "Доведення та спростування" І.Лакатоса і т.п. Зокрема, У.Куайн піддав критиці основні неопозитивістські ідеї аналізу мови науки, у тому числі редукціоністську тезу про те, що кожне осмислене речення еквівалентне деякій конструкції з термінів, які вказують на безпосередній чуттєвий досвід суб'єкта (Див.: Грязнов А.Ф. Куайн // Современная западная философия.-М.,1991.- С.144-145). Проте критика вказаними філософами неправомірного ототожнення поняття та терміну не була логічно завершеною.

Ніхто з філософів не заперечує тісного зв'язку між поняттям та терміном, але абсолютна більшість висловлюється за розмежування їх. Звернемось до визначень терміну. В античній філософії "термін" - це поняття, яке фіксує стійкі і незмінні аспекти реальності на противагу різноманітним і змінним її чуттєвим образам; у сучасному науковому вжитку - це ім'я з відтінком спеціального його значення, яке уточнюється у контексті якої-небудь теорії чи галузі знань; у традиційній логіці - це елемент суд-

ження, що входить до складу силогізму (Див: Философский энциклопедический словарь.- М.,1983.-С.681). І дійсно, логіки до Гегеля фіксували лише ті зовнішні схеми, у яких судження виступають лише у мові, тобто як схеми поєднання термінів, які означали загальні уявлення, а поняття, категорії залишалися поза їх увагою. Цієї помилки не зміг уникнути навіть І.Кант, хоча він і побачив у поняттях саме принципи суджень. Помилку Канта побачив і намагався виправити Л.Фейербах. Він писав: «Так звані логічні форми судження і висновки не є активними мислительними формами, або так би мовити причинними умовами розуму. Вони передбачають метафізичні поняття всезагальності, особливості, частковості, цілого і частини, в якості загальних правил, передбачають поняття необхідності, основи та наслідку; вони мислимі лише через ці поняття. Отже, вони є похідними, виведеними, а не початковими мислительними формами... Так звані логічні форми суть лише абстрактні найелементарніші форми мовлення; але мовлення - це не мислення, інакше найбільші балакуни повинні були б бути найвизначнішими мислителями» (Фейербах Л. К критике философии Гегеля //Соч.: В 2-х т.- М.-Л.,1926.- Т.1.-С.13).

Усвідомлення зв'язку мислення та мови приводить до висновку, що термін - це певним чином висловлене поняття. Х.-Г.Гадамер з цього приводу зазначав, що "утворення понять - у світлі герменевтики - завжди обумовлене, між іншим, вже існуючим слововживанням. А коли так, то єдиним філософськи чесним виходом з даної ситуації - усвідомити співвідношення слова і поняття як визначальне для нашої думки... Я маю тут на увазі внутрішню єдність, притаманну у рівній мірі як слову, так і поняттю..." (Гадамер Х.-Г.

История понятий как философия // Актуальность
прекрасно-
го.- М.,1991.-С.30). І далі продовжував: " Поняття
виступає як таке у мовній зовнішності терміну, тобто чітко
окресленого слова з однозначно відмежованим значенням.
Однак кожен знає, що термінологізоване мовлення, рівне
за своєю точністю, скажімо, операціям з математичними
символами, неможливе" (Там само, с.34). Розмежовуючи
рід-
вень зв'язку понять і термінів та ступінь достовірності
у математичному і філософському вживанні мови, Гадамер
вважає, що "тут явно потребується удосвірення
особливо-
го роду, і перше завдання у відношенні зв'язку слова та
поняття, мовлення та мислення, який артикулюється у
сло-
ві-понятті, полягає у виявленні прихованого витоку
філо-
софських слів-понять як таких..." (там само, с.34-35).
Таким чином, термін є мовною формою відображення про-
цесу мислення, що здійснюється через поняття. Але при
цьому, як нам здається, термін може відобразити не
тільки
одне поняття, а їх систему, яка складає певну теорію.
Тобто термін може відобразити деяке явище, як,
наприклад,
термін "субстанціальність", на думку В.С.Швирьова, "у
класичному філософському смислі цього терміну охоплює
весь зміст розуму, мислення, логічного", тобто
претендує
на абсолютність, безумовність, самодостатність" (Швы-
рев В.С. Цит. твір, с.69). Та не можна вважати, що
термін
завжди і цілком повністю покриває зміст відображуваного
поняття, як і саме поняття не повністю покриває собою
ві-
дображувану дійсність. Це іноді приводить до збіднення
змісту поняття, неоднозначного і неадекватного його
тлу-
мачення.

Люди нерідко користуються одними й тими ж
термінами, вкладаючи у них різний зміст. Про подібний
стан речей писав Е.В.Ільєнков, розглядаючи зміну змісту
терміну "ло-

гіка", введеного ще стоїками для позначення тієї частини вчення Арістотеля, яка узгоджувалася з їхніми уявленнями про природу мислення. Середньовічна схоластика ж під цим терміном розуміла вже лише зручний і простий інструмент для ведення дискусій і у зв'язку з цим мислителі XVI - XVIII ст. взагалі уникали цього терміну (Див.: Ильенков Э.В. Цит. твір, с.16-17).

Говорячи про розвиток науки та її термінів, він зазначав: "Звичайно ж мова виникає раніше, ніж наука. Наука при своєму народженні вже застає величезну кількість розроблених загальних та загальнозрозумілих термінів,

кожен з яких позначає більш чи менш чітко сформоване абстрактне уявлення. Наука як така відразу починає з критичного переосмислення всіх цих абстрактних уявлень, з їх методичною систематизацією, класифікацією і т.д., тоб-

то її турботою з самого початку стає вироблення понять. Поняття... є дечим більшим, ніж просто абстрактно-загальне, зафіксоване терміном, ніж значення загального терміну" (там само, с.232-233). Аналогічну думку щодо співвідношен-

ня терміну та поняття висловлює В.А.Рижко, стверджуючи, що науці у процесі розвитку доводиться "формулювати свої результати як висловлювання про абстрактні об'єкти; ство-

ривати не лише поняття про об'єкти, а й піклуватися про однозначність термінів, якомога чіткіше і однозначніше виражати відношення між описуваними об'єктами, вдаючись до їх мовних моделей..." (Рижко В.А. Цит. твір, с.70).

Коли та чи інша наука тільки-но зароджується, для її мовних засобів характерним є вичленення відповідних термінів, які б адекватно відображали предмет дослідження та відповідну понятійно-категоріальну систему, щоб най-

краще передати зміст та значення досліджуваних об'єктів.

Можна привести як приклад становлення класичної механіки І.Ньютона, коли він широко використовував математичний апарат для дослідження фізичних явищ. Для нього важливим було встановити зміст застосовуваних термінів, а не їх

знаковий вигляд (Ньютон І. Математические начала
натура-
льної філософії // Крылов А.Н. Собр. тр.- М.-Л., 1936.-
Т.7.- С.82).

Вже проведений побіжний аналіз співвідношення поняття
та терміну дає певне уявлення про неоднозначність,
нелі-
нійність у вживанні мислених та мовних засобів
формування
наукових знань. Така "розмитість" у їх використанні
іноді
приводить до неадекватного тлумачення висновків певної
наукової теорії. Тому виникає потреба у постійному
уточ-
ненні цих засобів, звільненні їх від зайвих відхилень
та
виключень. Вводячи нові терміни, ми тим самим вже
термі-
нологічно виділяємо новий зміст, що дозволяє уникнути
змішування понять та термінів, а також самих понять.
Ви-
ходячи з мети даної монографії, зосередимо увагу на
дослідженні походження понять "фундаментальне" та
"прик-
ладне".

§ 2. Соціокультурна обумовленість понять фундамен- тального та прикладного

Розглядаючи науку як форму духовного виробництва, не
можна не звернути увагу на те, що саме духовне
виробниц-
тво, а разом з ним і наукове знання, підпорядковані
пев-
ному змісту культури суспільства. Але це
підпорядкування
не є простим та безпосереднім. Процес розвитку та
функці-
онування знань зумовлюється величезною кількістю
соціаль-
них чинників, які неоднаково впливають на різні
елементи
науки. Під впливом соціокультурного прогресу формується
новий ідеал наукового знання, адекватний змінам у
суспі-

льстві, який приходить на зміну класичній формі буття на-
уки. І в першу чергу ці зміни стосуються понятійного апа-
рату науки, оскільки саме поняття та категорії акумулюють
в собі квінтесенцію накопиченого досвіду людства, включа-
ючи всі форми цього досвіду, а не лише сферу теоретичної
діяльності. Таке розуміння природи понять як наукового,
так і повсякденного вжитку, прослідковується у філософ-
ському доробку М.О.Булатова, С.А.Васильєва, А.Я.Гуревича,
А.Ф.Лосєва, В.Г.Табачковського, В.І.Шинкарука та інших.
Корінні зміни у суспільстві завжди викликають рево-
люційні зміни в умонастроях, переосмислення та переоцінку
тих раніше пануючих світоглядних орієнтирів, які вичерпа-
ли свої можливості в якості глибинних програм людської
диттедіяльності. Ця теза стосується не лише нашого бур-
хливого і такого нестійкого сьогодення, а будь-якого пе-
ріоду в історії людства, охопленого революційними зміна-
ми. У такі епохи соціального розвитку відбувається пере-
оцінка існуючих понять, які здавалися раніше очевидними
і безсумнівними. У цій перебудові понятійного апарату
науки і культури особливу роль відіграє експлікація їх
змісту,
співставлення цього змісту з реаліями буття. "З неусві-
домлених, неявно існуючих підвалин людського розуміння і
діяльності вони повинні стати усвідомлюваними
загальними
категоріальними формами, на які спрямована свідомість"
(Див.: Степин В.С. О прогностической природе
философского
знания // Вопросы философии. - 1986.- № 4.- С.49).
Різні сфери культури у періоди становлення нових со-
ціальних ідей отримують різний резонанс, відповідаючи на

зміни у суспільному житті появою певних понять та термінів, які репрезентують нові ціннісні орієнтири. Причому визначення цих понять і термінів не завжди адекватно передають зміст соціальних явищ, котрі виникають на гребені корінних змін у суспільстві.

Філософське дослідження не повинне нехтувати новими явищами суспільного життя при аналізі розвитку наукового знання, адже, як свідчить людська історія, певні наукові поняття, терміни спочатку виникають на повсякденному рівні і лише згодом отримують науковий статус. В якості прикладу можна назвати запровадження понять "фундаментальне" та "прикладне". До цих пір залишається не до кінця в'ясною природа цих понять. Термін "фундаментальне" вживається для позначення абсолютно різних явищ. Так, в 70-90-і роки поточного століття фундаментальними називають науки, наукові дослідження (див., наприклад: Фундаментальные и прикладные исследования в условиях НТР.- Новосибирск, 1978; Рузавин Г.И. Фундаментальные и прикладные исследования в научно-техническом знании //Философские вопросы технического знания.-М.,1984; Ржевский В.В., Семенчев В.М. Фундаментальное и прикладное в науке, их взаимосвязь и основные особенности // Вопросы философии.- 1980.-№ 8 та ін.); фундаменталізмом в науці називають концепцію логіко-методологічного аналізу знання (див.: Швырев В.С. Анализ научного познания: основные направления, формы, проблемы.-М.,1988, с.16-20; Рижко В.А. Концепція як форма наукового знання.-К., 1995, с.8-10; Карнап Р. Философские основания физики.- М., 1971, с.50-51); А.Ейнштейн вживає терміни "факт фундаментального значен-

ня", «фундаментальні принципи», «фундаментальні поняття»

(Эйнштейн А. Физика и реальность.- М., 1965, с.38,70,77);

А.Уайтхед говорить про «фундаментальне місце», «фундамен-

тальні елементи природи », «фундаментальні передумови" (Уайтхед А. Избранные работы по философии.- М., 1990, с.88,102, 107); у дослідженнях по філософії релігії від-

значають наявність «протестантського фундаменталізму», «ісламського фундаменталізму» (Гуревич П. Фундаментализм и модернизм как культурные ориентации // Общественные науки современность.-1995.-№ 4) тощо.

Перелік вживання слова "фундаментальне" можна було б продовжувати, але й вже наведений ряд прикладів свідчить про його неоднозна-

чність.
Слово "фундамент" має латинське походження і означає "основа, опора", а утворене від нього "фундаментальний"

1) великий і міцний; ґрунтовний, глибокий; 2) основний, головний (див.: Словарь иностранных слов.- М., 1979.- С. 556). У різноманітності цих значень воно і застосову-

ється для характеристики різних суспільних явищ, а певне

забарвлення, як здається, це слово отримує в залежності від соціокультурних чинників, котрі впливають на його конкретний зміст. Досліджена наукова та філософська літе-

ратура дозволяє зробити припущення, що спочатку у суспі-

льстві виникають певні соціальні явища, рухи деякої групи

людей, котрі мають цілком певні інтереси і у відповідно-

сті з ними формують адекватні суспільні ідеї, а вже зго-

дом ці суспільні рухи отримують певне ім'я, назву. Так сталося, мабуть, і з таким явищем, яке пізніше отримало назву «фундаменталізм».

Як зазначається у довідниковій літературі, течія фундаменталізму виникає у релігійних рухах: «фундаменталізм-

крайньо консервативна течія в сучасному протестантизмі, спрямована проти ліберально – протестантського раціоналізму. Виник 1910-1912 рр. в США, де поширився головним чином у південних штатах серед баптистів, методистів, пресвітеріан, «апостолів Христа». Фундаменталізм ставить вимоги неодмінно брати за основу («фундамент») віри бук-вальне розуміння тексту Біблії, відкидати будь-яку модернізацію біблійного світогляду, відверто і безкомпромісно боротися з наукою»... (Філософський словник.- К.,1986.-С.746). Аналогічні пояснення цього явища приводяться і в інших словниках та довідниках. Більш розширено явище фундаменталізму тлумачить П.Гуревич, розглядаючи його не лише в сфері релігії, а й у інших галузях культури. Він вважає, що фундаменталізм взагалі асоціюється з немислимою архаїкою, з агресивним вторгненням у соціодинаміку безнадійно застрілих навичок думки та поведінки, а сам термін «фундаменталізм» містить у собі ідеологічний відтінок. Він також пов'язує дане соціальне явище з тим, що люди не можуть безболісно пристосуватися до швидких і різких змін у їх повсякденному житті і тоді як реакція з'являється фундаменталістська установка, яка кличе до першоначал життя (див.: Гуревич П.С. Цит. твір, с.154). Приблизно такої ж думки у розумінні терміну «фундаментальне» притримується І.Г.Яковенко, говорячи, що «коли дещо фундаментальне (підкреслено нами – Л.Д.) іде з нашого життя, породжується своєрідний вакуум» (Яковенко І.Г. Цивілізація и варварство в истории России // Общественные науки и современность.- 1995.- № 4.- С.67). Таким чином, робиться висновок, згідно якого культурна природа фундаменталізму криється у опорі наростаючій складності життя та його

оновленню. У даному випадку автори вище цитованих творів поняттю "фундаменталізм" протиставляють поняття "модернізм".

Зокрема, П.С.Гуревич вважає, що явище фундаменталізму у житті суспільства з'являється як опір язичництва християнству, а згодом протестантизм виникає як фундаменталістська установка проти модернізації християнства, здійснюваної отцями римсько-католицької церкви. Отже, автор приведеної думки пояснює виникнення самого поняття "фундаменталізм" з релігієзнавчою літературою, у якій мова йде про повернення релігійної думки до глибинних, кореневих підвалин тієї чи іншої релігійної доктрини, зокрема, з багатотомним виданням твору "Фундаменталій", здійсненим американськими та англійськими консервативними теологами у 1910-ті роки. Як суспільне явище фундаменталізм у власному смислі слова сформувався у другій половині XIX століття, коли в американському протестантизмі з'явилася група теологів, котрі виступили проти алегоричного та символічного тлумачення Біблії, за її буквальне розуміння. У 80-ті роки нашого століття, на думку ще одного дослідника релігійного фундаменталізму О.М.Каримського, починається новий його бум. "Фундаменталісти повернулися до загальнонаціонального політичного життя тому, що звернули увагу на процеси, які, на їх думку, підривають основи віри та моральності у суспільстві (Каримский А.М. Модернизм и традиционализм в американском протестантизме 70-х годов // Философия, религия, культура. Критический анализ современной буржуазной философии.- 1982). Американські теологи проповідують шість так званих "фундаментальних іс-

тин" (див.: Pietri and Politics: evangelicals and fundamen-
tamentalists confront the World, Washington, 1987, p.119).

Своє продовження і модифікацію релігійний фундаменталізм отримав в ісламських країнах, особливо у 70-ті роки

поточного століття під час так званої ісламської револю-

ції в Ірані під керівництвом Хомейні. Ісламський фундаменталізм закликає до створення ідеального мусульманського суспільства.

У філософії фундаменталізм у розумінні повернення до основ проповідувався А.Шопенгауером та його послідовником Ф.Ніцше. Вони вважали, що людина повинна повернутися до

власної природи, елімінувавши зі свого життя культуру як

глухий кут людства (Див., наприклад: Шопенгауер А. Свобода

да воли и нравственность.- М.,1992; Ницше Фр. Сумерки идолов, или как философствуют молотом // Ницше Фр. Соч.:

В 2-х т.- Т.2.- С.556-630).

Згодом, вже на початку ХХ ст. термін "фундаменталізм" перекочує з характеристики соціальних рухів у західно-

європейську та американську науку, набувши нового змісту.

І знову ж таки саме явище фундаменталізму в науці та фі-

лософії Заходу з'являється набагато раніше, ніж вводиться відповідний термін для його характеристики.

Так, фунда-
менталізмом в науці В.С.Швирьов називає таку концепцію аналізу наукового знання, у якій необхідно здійснити пе-

ренесення істинності знання з базисного рівня на все інше

знання: "Це перенесення може здійснюватись або у формі зведення знання до базисного рівня, або у формі виведення

його з базисного рівня, що б забезпечувало доказовість, обґрунтованість... будь-якого знання через очевидність

знання базисного рівня" (Швырев В.С. Цит. твір, с.16). Така гносеологічна доктрина була характерна для неопозитивізму, зокрема, у концепціях філософії науки Р.Карнапа, Л.Вітгенштейна, М.Шліка та інших представників цієї течії.

З інших позицій явище фундаменталізму у західній філософії науки розглядає В.А.Рижко. На його думку, фундаменталістська трактовка науки пов'язана з ідеєю стандартної структури наукового знання, яка виключила розуміння розвитку знання як лінійного процесу (Див.: Рижко В.А.

Цит. твір, с.8-9).

Починаючи з 70-х років нашого століття, у радянській та пострадянській філософській і науковій літературі, як

вже зазначалося, починає досить широко вживатися термін "фундаментальність" у зв'язку з класифікацією наук та наукових досліджень. І хоча терміни "фундаменталізм" та "фундаментальність" мають один корінь у мові, але їхній зміст зовсім різний. Фундаменталізму, як було показано вище, протистоїть модернізм, а фундаментальному - прикладне. І знову-таки запровадження понять "фундаментальне" та "прикладне" в науці зумовлене соціокультурними чинниками, насамперед, прискоренням науково-технічного прогресу, широким впровадженням досягнень у кібернетиці, інформатиці, генетиці та інших науках, зміною стилю мислення, поведінки, ціннісних орієнтирів людей у нових соціальних умовах.

§ 3. Фундаментальне та прикладне як наукові поняття.

Дослідження соціокультурної детермінації засобів наукового пізнання у філософській літературі розпочалося відносно недавно. Російський філософ Н.В.Мотрошилова пи-

сала: "Як не парадоксально, дослідження форм і механізмів

соціальної детермінції пізнання робляться дуже рідко. Порівняно до недавньої пори у книгах та статтях з гносеології виклад питань вівся так, ніби проблема соціальної детермінації пізнання взагалі не мала відношення до теорії пізнання" (Мотрошилова Н.В. Теоретические предпосылки и проблемы марксистского исследования социальной природы познания // Социальная природа познания: теоретические предпосылки и проблемы.- М., 1979.- С.5-6).

З тих пір ситуація дещо змінилася, та не можна вважати проблему вичерпаною, оскільки з'являються нові наукові поняття, методи тощо, які ще чекають свого філософського обґрунтування. Слушним у зв'язку з цим є зауваження С.Б.Кримського, що культура "реалізує не лише, і не тільки гносеологічне, скільки духовно-практичне, соціальне відношення до дійсності у найбільш широкому розумінні" (Кримський С.Б. Культурно-історичні передумови функціонування категорії абсолютного // Філософська думка.- 1980.- № 4.- С.47). Сказане стосується і таких відносно нових феноменів, як поняття фундаментального та прикладного. Як зазначалося вище, почавши своє функціонування у соціальній практиці, дані феномени поширились на сферу науки, але змінивши при цьому зміст. Нагальною постає проблема дослідження об'єктів наукового знання, відображуваних даними поняттями.

Фундаментальне та прикладне у сучасних логіко-методологічних дослідженнях розглядаються переважно у зв'язку з диференціюванням наукових знань, але залишаються недостатньо в'ясненими їхні гносеологічні можливості, місце у понятійно-категоріальному апараті сучасної науки. Відомо, що наукові поняття можуть мати статус або конкретно-наукових, або ж загально-наукових. Очевидно, що поняття "фундаментальне" та "прикладне" є загально-

уковими, адже знаходять застосування не в якійсь конкретній науці, а характеризують наукові знання в цілому. Загально-наукові поняття є закономірним результатом інтеграції наук. Саме ці поняття виступають важливою логіко-гносеологічною формою реалізації процесу інтеграції знання.

У своїй всезагальності вони відображають не лише кумуляцію наукового знання, але й його об'єктивацію. Маючи у дійсності лише приблизний характер, вони з розвитком науки і практики уточнюються, поглиблюються, змінюють свій зміст.

Такий висновок можна зробити, аналізуючи поняття фундаментального та прикладного. Тим паче, що зміст цих понять тлумачиться неоднозначно у науковій та філософській літературі. Можна погодитись з М.В.Карловим, що "фундаментальне" має як мінімум два смисла: 1) фундаментальне як основа прикладного і 2) фундаментальне як замкнене на себе, як самоцінне та самодостатнє (див.: Карлов Н.В. О фундаментальном и прикладном в науке и образовании, или Не возводи дом свой на песке // Вопр. философии.- 1995.- № 11.- С.37). Тобто тут мова йде про зовнішню, функціональну, та внутрішню, іманентну, характеристику "фундаментального". Таке розрізнення змісту вказаного поняття, нагадує про "зовнішню" та "внутрішню" історію науки І.Лакатоса, котрий показав, що межа між ними може проводитися істотно по-різному в залежності від наших методологічних орієнтацій (Лакатос И. История науки и ее рациональные реконструкции.// Структура и развитие науки.- М.,1978.- С. 232-234).

Маючи на увазі фундаментальне як іманентну характеристику знання, Б.Рассел розглядав зв'язок різних погля-

дів античної натурфілософії: "Коли ми намагаємося зв'язати Платона з Арістотелем, у нас у розпорядженні ніби то багато способів зробити це - все залежить від того, який з діалогів Платона чи трактатів Арістотеля ми розглядаємо як "фундаментальний" і тут у нас є повний простір для альтернативних теорій" (Рассел Б. История западной философии: В 2-х т.- Т.2.- Новосибирск, 1994.- С.321). У подібному значенні поняття фундаментального бере і А.Уайтхед при аналізі розвитку фізики впродовж двох тисячоліть. Характеризуючи введене у науковий обіг І.Ньютоном поняття ідеально ізольованої системи, він підкреслює, що "це поняття несе в собі фундаментальні (виділено нами - Л.Д.) передумови, без яких наука і взагалі будь-яке знання, суб'єктом якого виступає обмежений розум, було б "неможливим" (Уайтхед А. Цит. твір, с.102-103).

Різниця у застосуванні терміну "фундаментальне" пов'язана, очевидно, з специфікою його тлумачення у різних мовних ситуаціях. На подібне явище у висловлюваннях звернув увагу творець герменевтики Х.-Г.Гадамер, стверджуючи, що "різноманітні приклади показують, наскільки тісні зв'язки між слововживанням та утворенням понять. Історія понять покликана слідувати руху думки, яка завжди вибивається із звичного слововживання і вивільняє смислово спрямованість слів, виводячи їх з вихідної галузі застосування, розширюючи або обмежуючи, порівнюючи і розрізняючи, як це демонструє Арістотель у каталозі понять Гамми "Метафізики". Утворення понять може здійснити і зворотню дію на життя мови, як узаконене Гегелем широке застосування слова "субстанція" для духовних реалій" (Гадамер Х.-Г. Актуальность прекрасного, с.40). Отже, для речного вживання певного поняття або терміну як його сло-

весної реалізації, необхідно завжди мати на увазі внутрішню відповідність між явищем та його понятійним оформленням.

Погоджуючись в основному з думкою Х.-Г.Гадамера, здійснимо рефлексію понять «фундаментальне» та «прикладне», адже рефлексивний акт «приводить до чіткого розмежування змісту знань та відображуваної реальності і є вихідним пунктом діяльнісного підходу у пізнанні. В основі такого підходу лежить розуміння пізнання як конструктивної роботи по відтворенню об'єкта у мисленні, обумовленої певною позицією суб'єкта пізнання, використовуваними засобами, вихідними передумовами та установками» (див.: Швырев В.С. Цит. твір, с.143).

До наукового обігу «фундаментальне» та «прикладне» як відносно протилежні, суперечливі поняття ввійшли не так давно - у 60-70-ті роки нашого століття для характеристики певної групи наук та наукових досліджень. Але до цих пір залишається не до кінця в'ясненими їх походження та статус у понятійному апараті наукового знання. Як відомо, будь-які поняття покликані відобразити чи то явища об'єктивного світу, чи явища науки і інших сфер духовної культури. У межах нашого дослідження зосередимо увагу на явищах науки. Впродовж всієї історії науки філософи, методологи науки намагалися встановити зв'язок наукових знань з практикою і для цього піддавали рефлексії такі поняття, як чуттєве, раціональне, емпіричне, теоретичне. У тій чи іншій мірі цим займалися Платон, Арістотель, Фр.Бекон,

Р.Декарт, І.Ньютон, І.Кант, Г.Гегель, Л.Фейербах, К.Маркс, В.І.Ленін та інші. Вони з різних позицій розглядали ці поняття.

Так для Арістотеля, на відміну від Платона, будь-яке знання починається з відчуттів. На його думку, якщо немає відчуття предмета, то немає і відповідного йому знання. Досліджуючи процес перетворення чуттєвого сприйняття у поняття, знання, він писав: «Якщо одне, яке не відрізняється від іншого, утримується, то з'являється у душі перше загальне (бо хоча сприймається одиничне, але сприйняття є сприйняття загального, наприклад, людини, а не людини Каллія). Знову зупиняються на цьому, поки не утримається дещо неподільне і загальне..» (Аристотель. Вторая аналитика // Соч.: В 4-х т.- Т.2.-М.,1978.- С.346).

Як відомо, Арістотель надавав перевагу раціональному у пізнанні. Протилежної точки зору дотримувався Фр.Бекон, підкреслюючи: «Ми встановлюємо ступінь достовірності, розглядаючи чуття у його власних межах і у більшій мірі відкидаючи ту роботу розуму, котра слідує за чуттям, а потім відкриваємо і прокладаємо розуму новий і достовірний шлях від самих сприйнятів чуттів» (Бекон Фр. Новый Органон // Соч.: В 2-х т.- Т.2.- М.,1978.- С.7-8). Г.Гегель же лише константував наявність чуттєвого контакту зі світом, але для нього пізнання являло собою самопізнання абсолютної ідеї.

Його опонент Л.Фейербах продовжив традицію матеріалістичного сенсуалізму, але у суспільній практиці він вбачав лише утилітарну діяльність, котра ґрунтується на «егоїстичному інтересі» та «практичному егоїзмі» людей, коли людина дивиться на природу як на практичний засіб задоволення своєї волі та потреб (див.: Фейербах Л. Сущность христианства // Избранные философские произведения:

В 2-х т.- М., 1955.- С.143). К.Маркс, критикуючи Л.Фейєр-

баха за недооцінку ролі практики у пізнанні, підкреслював, що «всі містерії, які ведуть теорію в містицизм, знаходять своє раціональне розв'язання у людській практи-

ці і у розумінні цієї практики» (Маркс К. Тезиси о Фей-

єрбахе //Маркс К., Энгельс Ф. Соч.- 2-е изд.- Т.3.- С.3).

В.І.Ленін зазначав, що першою передумовою теорії пізнання

та єдиним джерелом наших знань є відчуття (див.: Ленин В.И. Материализм и эмпириокритицизм // Полн. собр. соч.- Т.18.-.С.129).

У сучасних філософських дослідженнях проводиться та думка, що поняття чуттєвого та раціонального, котрі характеризують ступені наукового пізнання, нерозривно зв'я-

зані з поняттями теоретичного та емпіричного, що чуттєве не тотожне емпіричному, а раціональне теоретичному, оскі-

льки емпіричні форми пізнання зв'язані з використанням логічних понять, а теоретичні побудови ґрунтуються і на чуттєвих даних (див.: Широканов Д.И. Принципы взаимосвязи и развития в диалектической концепции понятий // Диалек-

тическая концепция понятия.- Минск, 1982.- С.104-105);

що пізнання, котре претендує на об'єктивну істинність, обо-

в'язково передбачає взаємодію, внутрішній зв'язок чуттє-

вості та мислення (див.: Швырев В.С. Теоретическое и эм-

пирическое в научном познании.- М., 1978.- С.12).

Отже, як

бачимо, автори вказують на зв'язок розглядуваних основних

понять теорії пізнання. Та вказані поняття не лише форму-

ють знання, але й лежать в основі предметнення знань.

Саме ця їхня функція, як можна припустити із значною до-

лею вірогідності, і зумовлює формуванню на їхньому фунда-
менті нових понять, котрі більш адекватно відображали но-

ві реалії зв'язку теорії та практики в епоху НТР. Мова йде

про поняття фундаментального та прикладного, зміст яких більш повно відображає суперечливий характер процесу вті-
лення наукових знань у чуттєво-предметну діяльність.

Як було вже показано раніше, дані терміни вживаються і визначаються в дослідженнях неоднозначно, мабуть, в си-

лу того, що "фундаментальність не можна зводити до одного критерію, бо вона визначається і цілями пізнання, і соці-

альною обумовленістю проблем, і можливістю використання знань у практиці, і впливом науки на культуру та світо-
гляд" (Рузавин Г.И. Фундаментальные и прикладные исследо-

вання в структуре научно-технического знания // Философ-

ские вопросы технического знания.- М.,1984.- С.46).

Окрім цього деякі дослідники ототожнюють поняття фунда-
менталь-

ного та теоретичного, прикладного та емпіричного або пра-

ктичного. Щоб уникнути подібного ототожнення, доцільно розмежовувати поняття фундаментального у широкому та ву-

зькому смислах.

У широкому смислі "фундаментальне", з нашого по-
гляду, застосовується до певної системи знань у її цілі-

сному вигляді. В цьому випадку можна говорити про фунда-

ментальність наук, котрі складають основу всієї будови наукового знання. Такими є математика, механіка, фізика тощо, когнітивність яких незаперечна. У вужькому смислі "фундаментальне" використовується до диференціації цієї цілісної системи як за рівнями її розвитку та функціону-

вання у практиці, так і за різними галузями знань. Зокре-

ма, можна сказати, що математика є фундаментальною наукою у широкому смислі слова, але, з іншого боку, математика внутрішньо диференціюється на так звану "чисту" та прикладну. У другому випадку доречно говорити про фундаментальність математики у вузькому смислі слова, маючи на увазі "чисту" математику. У подальшому дослідженні будемо використовувати термін "фундаментальне" у вузькому смислі.

В останні 2-3 роки на сторінках журналу "Вопросы философии" розгорнулася дискусія з приводу фундаментального та прикладного в науці (див.: Вопросы философии, 1995, № 11; 1996, №№ 9, 12). На думку Б.І.Пружиніна, дана дискусія є плідною для в'яснення питання про те, чи існують насправді дві науки - фундаментальна і прикладна, які дійсні критерії їх розмежування, чи можна вважати, що кожна з них виконує досить специфічні гносеологічні та соціокультурні функції. Особливо остання обставина, зазначає він, «дає привід зводити іноді це питання до досить безглуздої дискусії про соціально-економічний пріоритет фундаментальної чи прикладної науки» (Пружинин Б.И.

О пользе фундаментальности, или быть ли в России большой науке // Вопросы философии.- 1996.- № 12.- С.133). Розмірковуючи далі над проблемою фундаментального та прикладного у науковому знанні, він аналізує позиції вже цитованого М.В.Карлова та його опонента Н.В.Раца. Розвиваючи думку М.В.Карлова, Н.В.Рац вважає, що поняття фундаментального та прикладного характеризують наукові проблеми, які виникають у практиці. Він наводить приклад формування фундаментального та прикладного: "Достатньо згадати історію народження радіолокації чи кібернетики. Фундаментальні знання тут виступають не як осно-

ва, а як засоби, котрі забезпечують розв'язання приклад-

них проблем" (Рац Н.В. К вопросу о фундаментальном и прикладном в науке и образовании // Вопросы философии.- 1996.-№ 9.-С.171). Тобто згаданий автор вяснення змісту понять "фундаментальне" та "прикладне" проводить з пози-

цій діяльнісного підходу, але при цьому він не погоджується з традиційним, на його погляд, підходом М.В.Карлова

щодо визначенням фундаментального та прикладного: "Хоча М.Карлов не експлікує своїх засад, як таких, їх потрібно реконструювати. Вони, по-перше, цілком традиційні (на них будується, зокрема, згадувана "стандартна концепція науки"), а по-друге, демонструються всим ходом його дискурсу" (Рац Н.В. К вопросу о фундаментальном и прикладном в науке и образовании //Вопросы философии.- 1996.-

№ 9.- С.170) .

Зважаючи на вищезгадану дискусію, спробуємо встановити статус понять фундаментального та прикладного. У сучасній науці вони вказують на загальну тенденцію науково-

го знання - спрямованість його на опредметнення у чутте-

во-предметній діяльності. Тим самим поняття "фундаментальне" та "прикладне" набувають гносеологічного забарвлен-

ня. У знятому вигляді вони містять в собі зміст понять чуттєвого та раціонального, емпіричного та теоретичного,

оскільки акумулюють не лише логіко-гносеологічний, але й

аксіологічний аспекти пізнання. Загальнонаукові поняття подібного роду кваліфікуються у літературі як "найважли-

віші фундаментальні поняття науки принципово нового типу,

котрі поєднують у собі окремі властивості як конкретно-наукових, так і філософських категорій, а тому утворюють

своєрідний проміжний, перехідний вид наукових категорій"

(Готт В.С., Семенюк Э.П., Урсул А.Д. Категории современной науки.-М.,1984.- С.122). Вказані загальнонаукові поняття можна розглядати як протилежні, проте ця протилежність лише відносна, оскільки про фундаментальне та прикладне, як було обумовлено вище, у вузькому смислі слова доцільно говорити тільки у їхньому нерозривному звязку.

§ 4. "Фундаментальне - прикладне" як діалектична суперечність

Наукове знання репрезентує цілісну систему певних засад: понятійно-категоріального апарату, прийомів, засобів, методів, принципів, підходів тощо. Кожна з цих засад, взята сама по собі, не може характеризувати науку як соціокультурне явище, хоча без жодної з них наука неповноцінна. Кожен із згаданих її елементів виконує властиві лише йому функції, разом з тим будучи тісно пов'язаним з іншими елементами наукового знання. Відповідно свою нішу у структурі знань займає система наукових понять, важливе місце в якій займають загальнонаукові поняття "фундаментальне" та "прикладне". Сучасний етап розвитку науки має ту очевидну особливість, що характеризується необхідністю втілення її результатів у практику. Наука вже не може виступати лише в образі гносеологічного ідеалу суспільства. Будучи специфічною формою духовного виробництва, вона здійснює свої соціокультурні функції не тільки при конструюванні образу реальності, але й бере участь у реконструкції самої реальності. Даний факт зумовлює зміну підходу до внутрішньої диференціації знань. Новим феноменом у науці стає виділення в ній фундаментальних та прикладних галузей. Відтак виникає потреба логіко-гносеологічного дослід-

ження зазначеного феномену, оскільки в літературі існують розбіжності у тлумаченні цього явища. Нерідко методологи та історики науки і в нашій країні, і за її рубежами ото-тожнюють фундаментальні науки з теоретичними. Так, наприклад, В.В.Чешев пише: "Під фундаментальними дослідженнями будемо розуміти експериментальні та теоретичні дослідження, спрямовані на розв'язання основного завдання фундаментальних наук, тобто на пошук загальних природних закономірностей..." (Чешев В.В. Критерии различения фундаментальных и прикладных наук // Фундаментальные и прикладные исследования в условиях НТР.- Новосибирск, 1978.- С.219). У певній мірі це виправдано, адже теорія спрямована на пошуки фундаментальних законів, властивостей тощо об'єктивного світу та результатів духовного виробництва суспільства. Та все ж це не зовсім тотожні поняття, як може здатися на перший погляд. Система наукових знань є внутрішньо суперечливою, інакше б не могло бути мови про її розвиток, джерелом якого виступає суперечність. Для системи фундаментальних та прикладних знань такою суперечністю є "фундаментальне-прикладне". Дана суперечність за своїми логіко-гносеологічними характеристиками, як ми гадаємо, близька до суперечностей "теоретичне-емпіричне" та "раціональне-чуттєве", які досить ретельно досліджені у гносеології. Вважаючи вказані суперечності фундаментом для виникнення суперечності "фундаментальне-прикладне", доречно звернутись саме до в'яснення їхнього статусу у розвитку наукових знань. Як зазначає В.С.Швирьов, "різниця теоретичного та емпіричного знання є різниця внутрі раціональної (логічної) сходинки пізнання" (Швирев В.С. Некоторые вопросы

логіко-методологічного аналіза отношения
теоретичного
и емпіричного рівней научного познання // Проблемы
ло-

гики научного познання.- М.,1964.- С.54). І хоча теоре-
тичне знання спирається на раціональне, а емпіричне -
відповідно переважно на чуттєве, не можна ототожнювати
теоретичне та раціональне, емпіричне та чуттєве, тому
що,

у процесі розвитку знань емпіричний рівень не виключає
необхідний момент раціональної обробки дослідних даних
за допомогою відповідних загальних понять. З іншого ж
боку, теоретичний рівень пізнання спирається на відпо-
відні механізми чуттєвого відображення, зокрема, пов'я-
заних з інтуїцією, роботою продуктивної уяви. Розмежу-
вання між двома видами суперечностей - "теоретичне-
емпіричне" та "раціональне-чуттєве" - потрібно шукати у
різних елементах теорії пізнання. Якщо "теоретичне -
емпіричне" пов'язане з рівнями наукового знання та
мето-

дами його одержання, то "раціональне - чуттєве" - з
формами відображення суб'єктом досліджуваного об'єкта.

Проблема відношення теоретичного та
емпіричного була однією з головних у неопозитивістській
гносеології. Зо-

крема, логічний позитивізм акцентує увагу не на
чуттєвій

стороні пізнання, а на знаковій фіксації "безпосередньо
даного" і на логічних правилах побудови мови. На цей
мо-

мент звернув увагу С.Б.Кримський: "Неопозитивізм
створив

свою "редукційно-екстенціональну" модель наукового
знан-

ня, розроблену у так званому атомарному, а потім
гіпоте-

тико-дедуктивному варіанті. Ця модель виходить з (1)
зна-

ково-символічного розгляду наукового знання за
допомогою

синтаксичного (екстенціонального) представлення його на
рівні формалізованих логічних систем та (2) емпіричного
обґрунтування цього рівня шляхом зведення (редукції)
мови

теоретичних термінів до безпосередньої символізації емпі-

ричних даних" (Крымский С.Б. Научное знание и принципы его трансформации.- К., 1974.- С.12).

Отже, неопозитивізм розриває діалектичну єдність чут-

тєвого та раціонального, що негативно впливає на розвиток науки. Деякі недоліки неопозитивізму у розумінні теорети-

чного та емпіричного намагалися усунути представники постпозитивізму К.Поппер, І.Лакатос, Т.Кун, П.Фейєрабенд. Зокрема, критикуючи концепцію розвитку знань неопозитиві-

зму, П.Фейєрабенд зазначає: «Реалізм плідний, позитивізм же безплідний.. Я став реалістом не тому, що був перекона-

ний якимось частковим аргументом, а тому, що загальна су-

ма: реалізм плюс аргументи на його користь плюс та легкість, з якою його можна застосувати до науки та багатьох інших речей, котрі я невиразно відчував, хоча й не міг вказати на них пальцем, - у моїх очах виглядали краще...» (Фейєрабенд П. Избранные труды по методологии науки.- М., 1986.- С.521).

Та до кінця покінчити з позитивізмом, як того жадав П.Фейєрабенд, не вдалося ні йому, ні іншим постпозитивістам, оскільки вони не відмовились від редукціоністських ідей у тлумаченні теоретичного змісту науки. Першим проти абсолютизації ролі індуктивного методу як узагальнення досвіду, емпіричного знання, характерної для неопозитивізму, виступив ще К.Поппер у праці «Логіка наукового від-

криття», але, як справедливо зазначає Г.А.Заїченко, «аб-

солютизувавши функцію емпіричного спростування (фальсифі-

кації) наукових теорій як ніби то єдино можливого засобу росту наукового знанн, він не лише не вигнав з арсеналу науки реально діючий у її системі (хоча і не за спрощеною логічними позитивістами схемою) механізм емпіричного під-

твердження істинності теорій, але й підірвав можливість самої фальсифікації, бо вона без індукції не може ступити й кроку» (Заїченко Г.А. Судьбы неопозитивизма и постпо-

зитивизма //Философские науки.-1988.- № 2.- С.62).

Якщо розглядати два ряди наукових співвідношень «теоретичне-емпіричне» та «раціональне-чуттєве», слід зазначити, що вони доповнюють одне інше. При цьому «раціональне-чуттєве» виступає як вихідний пункт пізнання, на якому ґрунтується «теоретичне-емпіричне». Ця думка ємко сформульована В.С.Швирьовим. Він пише: «Особливе значення має питання про розмежування типології «теоретичне-емпіричне» з типологією «раціональне-чуттєве». Як відомо, до пори до часу у нашій філософській літературі вся різноманітність ступенів пізнання, форм відображення, рівнів знання зводилося лише до типології чуттєвого та раціонального (логічного) пізнання. Не треба думати, що розрізнення емпіричного та теоретичного рівнів наукового пізнання претендує на подібну універсальність і є свого роду модернізацією розрізнення чуттєвого та раціонального. Це різниця категорій і... неправомірно намагатися підмінити зміст одного розрізнення іншим...» (Швырев В.С. Теоретическое и эмпирическое в научном познании.- М.,1978.- С.11). Ризикнемо назвати співвідношення «теоретичне-емпіричне» та «чуттєве-раціональне» діалектичними суперечностями, адже саме за рахунок, з одного боку, їхньої внутрішньої суперечливої єдності, а з другого боку, їхньої діалектичної єдності у межах наукової системи, тільки і можливий розвиток науки.

Коли ж мова заходить про об'єктивізацію наукового знан-

ня, відбувається логічна заміна розглядуваних співвідношень іншим, а саме співвідношенням «фундаментальне-прикладне», котрі характеризують процес практичного втілення знань. Можна погодитися з А.М.Коршуновим, що «застосування теорії на практиці, як правило, опосередковане системою прикладних наук, де теоретичні знання...отримують безпосередню емпіричну інтерпретацію» (Коршунов А.М.. Отражение, деятельность, познание.- М.,1979.- С.140-141).

Подібного висновку притримується і Д.І.Широканов: «Теорія виникає лише на певному рівні розвитку емпіричного пізнання і в цілому не може без опори на емпірію успішно розвиватися та функціонувати. Але й емпіричне пізнання, щоб успішно розвиватися та функціонувати, взаємодіє з теоретичним, спираючись на досягнутий у теорії рівень розкриття сутності досліджуваної сфери явищ» (Широканов Д.И. Принципы взаимосвязи и развития в диалектической концепции понятий // Диалектическая концепция понятия.- Минск, 1982.- С.105). (с.82-134).

Суперечність «фундаментальне-прикладне», на наш погляд, певною мірою історично наслідуює традиційні суперечності «теоретичне-емпіричне» та «чуттєве-раціональне». На

такий висновок нашоюхує аналіз історико-філософської лі-

тератури. У явному вигляді, звичайно, питання про співвідношення фундаментального та прикладного і не могло бути поставлене, але як проблема, обговорювався зв'язок науки і практики ще в античності. Так, розглядаючи відмінність між розвитком математики у іонійській натурфіло-

софії та піфагорейській школі, відомий дослідник у цій галузі О.І.Кедровський припускає, що теоретична математи-

ка розвивалася Фалесом, Анаксимандром, Анаксіменом для розв'язання практичних задач, наприклад, Фалес доводив те-

орему про рівність трикутників за стороною та прилеглими

кутами для визначення відстані між кораблями на морі. Навпаки ж піфагорійці, вважаючи, що числа дані людям бо-

гами, рішуче заперечували проти використання математики у практичній діяльності людей (див.: Кедровский О.И. Взаи-

мосвязь философии и математики в процессе исторического развития. От Фалеса до эпохи Возрождения.- К.,1973.- С.15-18). Про зв'язок теоретичного та практичного писав і Аристотель і своїй «Фізиці». Коли він ставить питання про необхідність пізнання природних речей, то говорить, для чого це треба робити. Так, необхідність у математиці

полягає у вимірюваннях та обрахунках (див.: Аристотель. Фізика // Соч.:В 4-х т.- Т.3.- М.,1981.- С.101).

Особливого звучання проблема зв'язку теорії та практики набуває у творах Фр.Бекона. Він писав: "Два людських

устремління - до знань і могутності - воістину співпада-

ють в одному й тому ж; і невдача у практиці більше всього відбувається від незнання причин" (Бэкон Фр. Великое Вос-

становление Наук, с.79). Застосування теорії тільки б прикрасило її, «якби теорія і практика поєналися більш тісними узами, ніж до цих пір... Втім, коли я говорю про практику та діяльність, я жодним чином не маю на увазі науку прикладну і яка прагне до безпосередньої вигоди, адже я прекрасно розумію, наскільки це затримало б розвиток та прогрес науки...» (там само, с.116). Як бачимо, Фр.Бекон недвозначно говорить про фундаментальну та при-

кладну науку. Проти відриву теорії від практики віступав

і Г.С.Сковорода. Він вважав, що джерелом розкриття властивостей предметів та їх пізнання є практика: «У всіх науках і художествах плодом є правильна практика» (Сковорода Г.С. Твори: У 2-х т.- К.,1961.- Т.1.- С.353).

При цьому віри у можливості пізнання недостатньо, якщо науки не будуть слугувати суспільству (Там само, с.222).

При аналізі суперечності «фундаментальне-прикладне» логічно припустити, що поява та обговорення понять фунда-
ментального та прикладного пов'язано з якісно новими яви-

щами у самій науці та своєрідністю втілення наукових знань у чуттєво-предметну діяльність у другій половині

XX століття. Спробуємо здійснити філософську експлікацію зазначених понять.

Ймовірно, загальнометодологічну основу понять «фундаментальне» та «прикладне» складають перш за все розроблені та досліджені у теорії пізнання поняття «чуттєве», «раціональне», «емпіричне» та «теоретичне». Суперечність же «фундаментальне-прикладне» знаходиться у тісному зв'язку з суперечностями «теоретичне-емпіричне» та «фундаментальне-прикладне». Його зародження є прикладом того, як на певному етапі розвитку науки та практики філософські поняття стають основою для формування загально-наукових та конкретно-наукових понять. Включаючись у систему пізнавальних форм та засобів, дана суперечність відіграє важливу роль у процесі взаємодії пізнання та практики.

Якщо поняття чуттєвого, раціонального, емпіричного та теоретичного передовсім акцентують увагу дослідника на гносеологічному аспекті знання і не завжди орієнтують на соціокультурний, аксіологічний, прагматичний аспекти, то цю прогалину заповнюють саме поняття фундаментального та прикладного, котрі вказують на загальну тенденцію сучасної науки – спрямованість на практичне застосування. Можна сказати, що суперечність «фундаментальне-прикладне» у знятому вигляді містить вищезгадані гносеологічні суперечності. Синтезуючи, інтегруючи логіко-гносеологічний аспект наукового пізнання з аксіологічним, прагматичним, соціокультурним, вона вказує на практичну значущість результатів пізнавального процесу і тим самим дозволяє більш повно відобразити гуманістичну природу науки, її спрямованість на задоволення як матеріальних, так і духовних запитів суспільства. Як раціональне не тотожне теоретичному, так і фундаментальне не співпадає з раціональним та теоретичним. Аналогічно цьому прикладне не тотожне чуттєвому та емпіричному. Не можна погодитися з думкою Н.В.Звонкової та

М.Л.Лезгіної про те, що "співвідношення теоретичного та емпіричного є відношенням позачасовим, котре характеризує логічну структуру науки", а "відношення фундаментального та прикладного є історичним, оскільки воно характеризує не просто відношення між двома рівнями знання, а таке відношення, яке змінюється і розвивається з розвитком як науки, так і практики" (Звонкова Н.В., Лезгіна М.Л. Изменение структуры фундаментального знания в условиях НТР // Фундаментальные и прикладные исследования в условиях НТР.- Новосибирск, 1978.- С.233).

Думається, що обидва співвідношення є історичними, оскільки з розвитком наукового пізнання та практики вони обидва зазнають змін і їхній зміст визначається рівнем розвитку науки та суспільно-історичної діяльності. Інша справа, що суперечність "фундаментальнеприкладне" безпосередньо спрямовує наукові пошуки на втілення у практику їхніх результатів, у той час як суперечність "теоретичне-емпіричне" в основному характеризує рівень досягнутого у пізнанні світу і в силу цього з практикою зв'язано більш опосередковано. Фундаментальне ґрунтується на теоретичному, але воно має більший об'єм та зміст, ніж теоретичне, оскільки включає в себе не лише теоретичне, але й емпіричне. Відповідно прикладне ширше, ніж емпіричне, бо, ґрунтуючись на добре розвиненій теорії, містить в собі також чуттєве та емпіричне у знятому вигляді.

Між фундаментальним та прикладним немає чітких меж, та все ж є суттєві відмінності. Корінною відмінністю є те, що їхній зміст у різній мірі відображає практичну спрямованість знання. Якщо "фундаментальне" відображає суттєво нове у знанні, перспективне у використанні цього знання у практиці, але зв'язане з останньою більш опосередковано, то "прикладне" репрезентує знання, котрі вті-

люються у практику безпосередньо і відповідають її теперішнім, цьогочасним запитам. У цьому смислі "прикладне" близьке за змістом з поняттям практичного. Та між ними не існує відношення тотожності, бо прикладне завжди є практичним, але не будь-яке практичне є прикладним, оскільки прикладне, на відміну від практичного, базується на фундаментальному, похідне від нього. Тобто "фундаментальне" та "прикладне" - не просто антиподи, а репрезентують єдність протилежностей. У самому змісті цієї суперечності закладена діяльнісна, практична сторона наукового пізнання, на відміну від суперечності "теоретичне-емпіричне". Ще однією важливою відмінною рисою фундаментального є те, що воно завжди орієнтоване на практичне застосування, а теоретичне - ні.

Здійснюючи вплив на виникнення та розвиток загально-наукових понять фундаментального та прикладного, поняття чуттєвого, раціонального, теоретичного та емпіричного не лишаються незмінними. Вони отримують зворотній вплив, збагачуючи свій зміст, і, таким чином, стають ближчими до суспільно-історичної практики. Можна припустити, що у даному разі відбувається досліджене К.Марксом своєрідне обертання у методі: вийшовши з практики, досвіду, людське пізнання фіксується у все більш абстрактних поняттях, які потім повертаються знову-таки у практику через зміст загально-наукових понять фундаментального та прикладного. Породжена особливостями діалектичного зв'язку науки та практики, суперечність "фундаментальне-прикладне" постійно розв'язується у ході суспільного прогресу.

Введення у теорію пізнання понять фундаментального та прикладного приводить до зміни ролі науки, оскільки

"зміна гносеологічних характеристик пізнання відображається і на взаємодії науки з виробництвом" (Зотов А.Ф. Соотношение фундаментальных и прикладных исследований – актуальные аспекты // Коммунист.- 1979.- № 10.- С.63), у якій визначальною ланкою є виробництво як провідна матеріальна сила суспільства. Тому не випадково одним з провідних критеріїв класифікації наук у сучасних умовах стала їхня практична цінність. Таким чином, диференціація наук на фундаментальні та прикладні вносить корективи у визначення соціальної ролі наукового знання, підкреслює його соціокультурну функцію.